

ОБРАЗ ВІДЬМИ В УЯВЛЕННЯХ ЖИТЕЛІВ БОРЖАВСЬКОЇ ДОЛИНИ В КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається образ відьми у віруваннях жителів Боржавської долини на Закарпатті в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Автор подає збережені на сьогодні уявлення про демонологічного персонажа в регіоні, порівнюючи з існуючими записами в науковій літературі.

Ключові слова: демонологічні персонажі, потойбічний світ, відьма, босорканя, церква, обряд поховання, знахарка, Боржавська долина, Закарпаття.

У традиційній культурі українців важливе місце посідає духовна складова та, зокрема, народний світогляд. Демонологічні уявлення відіграють важливу роль в створенні цілісної картини життя цілого народу, зокрема в даній статті піде мова про жителів Боржавської долини. Адже дані вірування є не просто доповненням до їхньої культурної спадщини та яскраво репрезентують вікові надбання багатьох поколінь. Ці уявлення – невід’ємна частина життя сучасних жителів Боржавської долини. Місцеві жильці вірять в існування потойбічних сил та часто згадують історії, що яскраво це засвідчує. І це все відбувається на тлі масової інформаційної обізнаності та повної мобільності жителів Боржавської долини. Чому ж ці вірування досі живі, та в певній мірі визначають поведінку людей? Можна навести низку факторів, які зможуть надати відповідь. Проте існує одна теза, що яскраво відображає відповідь на це питання: жителі Боржавської долини – люди, що свято дотримуються традицій, які передаються з покоління в покоління; це люди, які ревно тримаються своєї батьківської землі, а разом з нею і всього того, що дозволяє їм не втрачати зв’язок з предками.

Боржавська долина – територія, через яку протікає річка Боржава, і географічно вона розташована у межах двох районів Закарпатської області – Іршавського та Берегівського. Мова йтиме про територію т. зв. «верховинської» Боржавської долини, яка знаходиться у верхній течії річки Боржава на території, що адміністративно належить до Іршавського району Закарпатської області.

Серед усіх демонологічних персонажів, які в уявленнях жителів Боржавської долини населяють даний регіон, чільне місце посідає відьма, чи, як прийнято називати її тут, босорканя. Саме вірування про неї найяскравіше репрезентують потойбічний світ та часто є складовою звичного життя місцевого жителя.

Основними джерелами при дослідженні даного питання є польові матеріали автора, зібрані в селі Приборжавське Іршавського р-ну. Закарпатської обл. у 2014–2016 рр. Опитування проводилися за питальником, розробленим автором. Опитано 13 чоловік, з яких 5 – чоловічої статі, 7 – жіночої. Вік респондентів від 27 до 89 років.

Щодо історіографії, то розробка даної тематики має досить широкий спектр. Цінними для нас є праця «Народні вірування» закарпатського історика Федора Потушняка та ряд його публікацій в регіональних газетах та журналах першої половини ХХ століття, а саме «Літературно-наукова прилога Карпатской недѣль», «Літературна неделя Подкарпатского общества наукъ», «Русській народный голосъ». Не менш важливою є праця В. П. Милорадовича «Українська відьма. Нариси з української демонології». Хоч дослідник всебічно вивчав тільки

один регіон – Лубенський повіт Полтавської губернії, проте він проводив свої дослідження, використовуючи значний порівняльний матеріал. Цікавим збірником праць є «Українці: народні вірування, повір'я, демонологія», виданий в Києві 1991 року. Збірник поєднав у собі праці відомих дослідників. Для написання даного дослідження важливими працями є «Заметки о малорусской демонологии» В. П. Милорадовича та «Останки перед християнського релігійного світогляду наших предків» В. Гнатюка.

Прийнято вважати, що відьми є родимі і вчені¹ «... та казали, ош жона тота, що у тів сім'ї була, та босорканя. А в ній баба була тоже босорканя... Пак видко передає, бо кить тої баба була босорканя, тай уна передала унуці. Та видко так уно і є, що передавуть із покоління в покоління»². Якщо жінка народжує сьому дитину, то ця дитина буде відьмою. Вважається, що родима відьма не завжди «рада», що вона такою народилася і хоче виправити помилки своєї природи. В той самий час, навчена відьма свідомо прирекла себе на таке життя і не шкодує про свій вибір.

Важливо звернути свою увагу на те, як виглядає відьма, адже саме це є, чи не єдиним, способом розпізнавання босоркані в уявленнях жителів Боржавської долини. Як зазначають дослідники, а також інформатори, невід'ємною складовою будь-якої вродженої відьми є хвіст. В народі вірять, чим більше відьма робить поганих справ, тим більшим та страшнішим стає той хвіст. Проте в Боржавській долині вважається, що босоркані дуже старанно приховують цей свій недолік, і побачити його звичайній людині вкрай важко. До того ж, місцеві жителі стверджують, що із розвитком медицини в сучасних умовах, при народженні такого немовляти, лікарі відрізають хвостик. Закарпатський дослідник Федір Потушняк зазначав, що відьма має скосі, гострі, злі очі. Має сухе видовжене лице, якийсь негативний знак в лиці – «борбулю». Але деколи нічим не різниться при тім від звичайної жони. Та, передовсім, прямим і загальним знаком відьми є хвіст – «мленький хвощик». Крім того, ще так відьму можна пізнати по волосяному покриві на тілі. Може мати різні тілесні знаки, які її роблять відмінною від людей, і після яких її можна пізнати і означити – завжди щось не правильно, наприклад, такі її загальні прикмети, як те, що вона спить твердим, опівночі непробудним сном, або і те, що має жовтих хворих горбятих дітей»³. Усталений в художній літературі відьми у образі страшної баби, що літає на мітлі, в Боржавській долині не був виявлений.

В народній уяві відьму з-поміж інших людей вирізняє не стільки зовнішність, скільки справи, які вона робить. Найперше, босоркані відбирають у корів молоко. Це, можна сказати, найважливіша їхня функція, за віруваннями людей, та найбільш згадана серед дослідників та інформаторів. Босорканя може забирати у корів молоко як на окремі свята, такі як Благовіщення, Великдень та День св. Юри (23 квітня), так і в будень. Щоб повернути назад молоко, люди, зазвичай, звертаються до знахарок, які їм допомагають. Місцеві жителі вірять, що потрібно принести знахарці молоко від корови, яка знаходиться під «владою» відьми. Знахарка робить спеціальний відвар, який треба дати випити корові опівночі. Після цього треба здоїти корову, а здоєне молоко вилити в туалет. Остання дія пояснюється тим, щоб відомстити відьми: тепер вкрадене молоко буде воняти як в туалеті. Розповідають, що щоб наворожити корові деякі босоркані приходять до людини у двір і просто там сидять, особливо в День св. Юри: «Сяк на Юря, баба Вальова, у нас усе кой корови були, прощенна най би була, та кой Юря було, та туй затрічі ся завертала, та пуд хлівом сиділа. Ви собі, каже, робіть роботу, а я буду туй сидіти»⁴.

Іншою, не менш важливою ознакою, що вирізняє босорканю, є знуцання над людиною. Про це зазначають інформатори із Боржавської долини. Часто відьми, збираючись на свої гуляння, можуть заманювати до себе людей, затуманювати їм розум. Інформатори стверджують, що вони збираються не в хатах, бо «по хижам уни не йдуть. Їм не достойно по хижам іти. Хижі ся сятять»⁵, а вони йдуть кудись далеко, подалі від людського ока, «хоть куди, де їх очі ведуть»⁶. Зокрема в даній місцевості вони йдуть в ліс. Найактивніші вони опівночі та опівдні: «...тай іде вна в саменькі полунни. Е, як кажуть, дітям не мош іти у самі полунни на ріку купатися. Кажуть, гарч, гарч. Та як попівночі так і пополунни гонни ворожити...»⁷. Босоркані в даній місцевості за розповідями людей, обмежуються зібраннями в селі чи на околицях. Головною метою цих

зібрань є те, що вони веселяться, танцюють, співають тощо. Інформатори часто розповідають історії, що траплялися з ними особисто чи вони почули про це від когось, коли звичайній людині траплялося побачити ці гуляння відьом. Часто такі зустрічі стають для звичайних людей фатальними. У місцевих жителів прийнято говорити: «Босорканя потяла». В народі вірують, що якщо людина раптово помре, то це обов'язково босорканя потяла.

Не менш важливою ознакою відьми є її здатність перетворюватися на якусь тварину. Така її прикмета має відображення і в історіографії, і в розповідях місцевих жителів. Дослідник В. Милорадович зазначав у своїх працях, присвячених даному персонажу, що в основі будь-якої діяльності відьом лежить уміння обертатися на живі істоти та неживі предмети, без чого сама діяльність ця не завжди була б можливою. Відьма обертається, між іншим, на собаку з жіночим обличчям, кішку, пацюка, мишу, на птахів, зміїв, жаб, кваків, комах⁸.

Ще босоркані, в уявленнях людей, збирають зілля, трави, щоб потім ворожити. Вони знають властивості трав і збирають їх з магічними та лікувальними цілями. Босоркані також можуть носитися на людині: «навіть, янні били, що носилися. Ймуть, та носиться на тобі...»⁹. Проте дане уявлення вже не так часто згадуване в досліджуваному регіоні.

Проте інші характеристики відьми, що мають місце в науковій літературі, не є підтверджені в Боржавській долині.

Тепер розглянемо, як місцеві жителі оберігають та захищають себе та своє господарство від злих діянь відьми. Найперше, і всі інформатори на цьому наголошують, найбільшим захистом від босоркані є хрест та молитва: «Кой я «Воймньотца і сина і свято духа амінь помилуйня Боже, помилися милостиву що Божества твояк». А вто пішло, як іміламяся молити «Помилуйня Боже» вто пішло.»¹⁰. Якщо людині трапиться щось незрозуміле, то їй треба проказати слова: «Всякоє диханіє да хвалить Господа», а відповідь мала бути: «І я хвалю», якщо то було нечисте¹¹. У Боржавській долині вірять, що якщо на хлів, де знаходиться худоба, прив'язати червону тканину, то це буде могутнім захистом від злого ока відьми. З такою самою ціллю в'яжуть червону нитку на руку або ж вкладають червону стрічку у вікно будинку, де є немовля. Не менш важливим є той факт, що захищаючись, жителі Боржавської долини поєднують як релігійні (хрест, молитва) так і не релігійні (червона нитка) символи, що спокійно поєднуються між собою.

Люди вірять, що босоркані приховують свою справжню натуру, проте є деякі способи, за якими можна виявити сутність відьми у звичайній людині.

Як уже зазначалось вище, босорканя майже нічим не відрізняється від звичайної людини. Проте є певні недоліки, деякі особливості в зовнішності, що стають тими, хоч і не визначальними, факторами, за якими можна говорити про босорканю. Варто зазначити, що виявлення відьми за зовнішністю (наявність хвоста і волосяного покриву на тілі) досить поширена в Боржавській долині. Проте, на нашу думку, це досить суб'єктивно. Адже різні патології зовнішнього вигляду жінки ще не означають, що вона вміє чарувати.

Багато хто стверджує, що найкраще виявити відьму в церкві та на великі богослужіння. Так як їхні справи та діяння суперечать християнській вірі, то в церкві вони не завжди поводитися так, як звичайні люди. Тому є багато різних способів виявлення відьми у церкві. Найперше це те, коли священик іде з причастям, вони відвертаються назад¹², як зазначає Потушняк. Або, коли читається Євангеліє, то всі люди голови схиляють вниз, а босоркані дивляться прямо. Проте деякі місцеві жителі вважають, що таке зауваження є не дуже точним. Він, як і дяк в церкві, каже, що деякі люди просто не знають, що треба опустити голову під час цієї молитви¹³. Іншим народним способом виявлення відьми є дія, коли взяти під язик кусник причастя. Тоді можна побачити всіх відьом, що є у церкві. Вони мають роги, великі, як оленячі¹⁴. В народі побутує уявлення, що щоб в церкві побачити відьму, то треба на Благовіщення застрелити і убити змію, голову відрізати і посадити на межі в ній часник. Коли той часник виросте, взяти перо з нього і встромити за шапку і так йти на Великдень до церкви.

Крім згаданих способів є інший подібний спосіб, описаний Л. Виноградовою та Ф. Потушняком, так званий «стільчик на відьми». Той стільчик має бути з дев'яти або дванадцяти порід

дерев і роблять його від Різдва до Великодня. Береться цей стілець тоді із собою до церкви, і коли священик співає «Рождество твоє...», то треба стати на свій виріб і роздивитися. Буде видно відьми у церкві, бо в кожній будуть роги на голові¹⁵; «Коли на Великдень обходять довкола церкви з процесією, відьма не йде з нею ніколи. Треба, отже, уважати, котра жінка не йде, та певно відьма»¹⁶. Проте, таке зауваження є не дуже коректним. Адже багато людей під час процесії просто стоять і не хочуть іти навкруги церкви. В. Гнатюк пише, що коли на Великдень на обході процесії входять до середини, треба стати збоку і приглядатися: відьми йдуть на самім останку і цілують замок, що легко завважати¹⁷. Проте важливим є те, що дії з виявлення відьми в церкві, викладені вище, не є актуальними та не використовуються жителями Боржавської долини. Потушняк, який описав ці дії застерігає, що коли той, хто це зробить, буде вертатися із церкви, має сіяти маком за собою, бо інакше босоркані його наздоженуть і роздеруть на шматки. Хоча, як вважає сам дослідник, спираючись на народні уявлення, це тільки на деякий час врятує цю людину. При будь-якій нагоді відьми його пітнуть¹⁸.

Пізнання відьми через прикликання її до себе було описано В. Гнатюком. Дослідник наводить декілька варіантів для цього. Перше: взяти кусень сирого полотна, заткнути в нього дев'ять шпильок і варити, а відьма прибіжить зараз просити чого-небудь. Друге: налити на сковорідку молока, вкинути в нього три рази по дев'ять голок і всунути піч. а відьма зараз прибіжить. Третє: розігріти кінську підкову в печі і поставити на поріг, а відьма прибіжить зараз, бо її пече. Четверте: зловити струга і на живого доіти корову; скоро молоко обіллє його, відьма прибіжить до хати, а коли кинеться того струга на огонь, корова відьми трісне. П'яте: відкласти кожного понеділка в великий піст одно поліно з дров, що йдуть до печі, а вдосвіта на Великдень запалити ними. Відьма прибіжить зараз і буде просити огню. Те саме можна робити на петрівку, а на Петра розпалити огонь. Шість: взяти долото, обійти з ним три рази довкола колиски малої дитини, вимовляючи певну формулу, після заткнути долото в колиску дитині в ногах, а відьма прибіжить¹⁹. Описані способи В. Гнатюком, при дослідженні даного регіону на сучасному етапі не були виявлені.

Проте всі ці методи виявлення відьми є дуже небезпечними. Справа в тому, що як тільки хтось хоче розсекретити відьму, вона зразу про це дізнається і хоче вбити цю людину «не мош, бо вмре. Задушать...»²⁰, та навіть розповідати хто є хто забороняється: «чекай, бо не слубенно говорити, бо прилетять раздва»²¹.

Смерть босоркані різниться від смерті звичайних людей. Їхня смерть дуже важка і при цьому в них не відмирає половина обличчя: на одній щоці може бути рум'янець, око може бути відкрите, кутики губ ворухитися тощо. Важливим моментом у процесі поховання босоркані є те, що перед процесією, яка проводить мертву відьму на цвинтар, йде близька родичка і посипає дорогу піском з маком. Це робиться для того, щоб босорканя не змогла повернутися назад, а як буде повертатися, то щоб у неї було заняття: збирати цей мак з піском.

Після своєї смерті босоркані часто намагаються повернутись назад. «Відьма по смерті з'являється в своїм обшарі і страшити фамілію»²². Щоб їх відігнати, потрібно звернутися до спеціально навчених людей, бо самостійно з ними впоратися не можна. Інформатори стверджують, що в будинок, в якому жила відьма, можна заселятися і нічого з цією людиною не буде. Тільки варто перед поселенням освятити хату²³. А от Милорадович зазначає, що хата покійної відьми – закляте місто²⁴.

Та чи є відьма настільки страшною і злою, якою вона виступає з сторінок праць цілої плеяди науковців та зі слів інформаторів-жителів Боржавської долини? Варто зазначити певну часову трансформацію уявлень про босорканю із середини ХХ століття до наших днів. Якщо раніше, і в працях багатьох істориків це яскраво відображено, відьма мала цілий ряд ознак та різноманітних функцій, що яскраво відрізняло її від пересічного жителя, то зараз цей персонаж, зі слів інформаторів, вже втратив ряд властивостей, та не виконує вже роль настільки злого представника нечистих. Зникли і способи-дії розпізнавання босоркань, що різноманітно висвітлені в працях Гнатюка та Потушняка. Потреба в них відпадає сама собою, тому що, як переконані інформатори, демонологічних персонажів сьогодні залишилося не так і багато: «А босоркані,

що били, то є, босоркані, є. Айбо уже не так ги давно. Товди їх било май много, а типир ниє, видав ся прячуть»²⁵. Та й діють босоркані обережніше. Але, як не дивно, місцеві все-одно знають, хто в їхньому оточенні є босорканею, та не бояться про це говорити: «Но, прощена най буде, босорканя... Сього Феді Татоша сестра. Була...Ассись аде, що в нього дві хижі... Того сестра була босорканя»²⁶. З ними намагаються поводитися спокійно, та не видавати себе, що знають про них (чи принаймні думають, що знають). Проте побачити в себе в дворі сусідку чи односельчанку з такою славою, не до добра. Всі вірять, що така людина не приходить просто так і після її візиту обов'язково має статися щось погане. Особливо намагаються їм нічого не позичати: ««Дайте ми ташку, бо в больницу йду». «Поклади». «Но пак що, та я, та я. Пак та чи я вам не принесу? Пак та нащо ми ташку?» «Поклади, казалам ти»²⁷. Часто босоркані приходять як полазник, чим і видають себе: «Пак а сись чорт. Я мету, гойкаву, уже гойкаву оби не йди, не йди мені. А вна йде. Думаву, ужем би тя там поламав. Пак люди, обим бимся урвав, та тото. Уже у ня віник атцяк стояв. Зараз всьо. Бог і вберіг»²⁸. «Тай я раненько говорю з Таньов по телефону тай уто удкривать двері тай міщучком трясе: «Продай ми дві кіла цибулі». А я кажу: «Поланьо!!!», а з Таньов по телефону – «пак де ви прийшли, – кажу – нись». «Но пак що, пак що». «Пак – кажу, – нись Сятий вичір. Пак де нись жони йдуть.» «Я сякоє нигда». «Удкїть у мене цибулі?». «Пак у тебе такі файні були.» «У мене ниє цибуль на продаж». А в мене і всправді, типир киби прийшла. «А в мене, – кажу, бовт.» а дале, Господи, і неприємно ми, нагойкалам на ниі. А дале там її било сметана, пеклам ів фанок бо Мішови, сметана, молоко, іщи щось. «Нате, ісе ваше». «А пак що, та ти йсе мусиш?». «На своє, щимись прийшла та з тим і йди». Но та вна пішла із тим»²⁹.

Проте з відьмами намагаються вільно спілкуватися і відкрито не конфліктувати, аби не накликати біду.

Підсумовуючи вищесказане, можемо дати загальний портрет босоркані, яка без заперечень є найяскравішим демонологічним персонажем у віруваннях жителів Боржавської долини. По-перше, це людина, наділена надприродними здібностями. По-друге, зовнішньо практично не вирізняється з-поміж інших. По-третє, виконує справи, притаманні її природі, передовсім відбирання молока у корови, перетворення на якусь тварину, ворожіння на травах тощо. По-четверте, існує ціла низка способів виявлення босоркані, проте вони в народній уяві є небезпечні, та обов'язково мають страшні наслідки. По-п'яте, важливою ознакою відьми є її специфічна смерть та намагання після неї вершити свої справи.

¹ Гнатюк В. Останки перед християнського релігійного світогляду наших предків. // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1991. – С. 383–406.

² Записано Світлинець А. А. 17 січня 2015р., в с. Приборжавському Іршавського району, Закарпатської області від Світлинця Андрія Федоровича, 1931 р. н.

³ Потушняк Ф. Народні вірування. – Ужгород, 2010. – 275 с.

⁴ Записано Світлинець А. А. 23 січня 2015 р., в с. Приборжавському Іршавського району, Закарпатської області від Світлинця (Маланки) Марії Михайлівни, 1927 р. н.; Попик (Світлинець) Марії Іванівни, 1945 р. н.; Шандри (Попик) Антоніни Віталівни, 1986 р. н.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

⁸ Милорадович В. Українська відьма. Нариси з української демонології. – К., 1993. – С. 50.

⁹ Записано Світлинець А. А. 10 лютого 2015 р., в с. Приборжавському Іршавського району, Закарпатської області від Світлинця Павла Дмитровича, 1933 р. н.; Світлинець (Козак) Алжбетти Василівни, 1936 р. н.; Світлинця Андрія Федоровича, 1927 р. н.

¹⁰ Записано Світлинець А. А. 23 січня 2015 р., в с. Приборжавському Іршавського району, Закарпатської області від Світлинця (Маланки) Марії Михайлівни, 1927 р. н.; Попик (Світлинець) Марії Іванівни, 1945 р. н.; Шандри (Попик) Антоніни Віталівни, 1986 р. н.

¹¹ Записано Світлинець А. А. 10 лютого 2015 р., в с. Приборжавському Іршавського району, Закарпат-

ської області від Світлинця Павла Дмитровича, 1933 р. н.; Світлинець (Козак) Алжбетти Василівни, 1936 р. н.; Світлинця Андрія Федоровича, 1927 р. н.

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ Потушняк Ф. Вказ. праця. – 275 с.

¹⁵ Виноградова Л. Н. Народная демонология и мифо-ритуальная традиция славян. – М., 2000. – С. 237; Потушняк Ф. Народні вірування. – Ужгород, 2010. – 275 с.

¹⁶ Гнатюк В. Нариси української міфології. – Львів, 2000. – С. 227.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Потушняк Ф. Вказ. праця. – 275 с.

¹⁹ Гнатюк В. Нариси української... – С. 226.

²⁰ Записано Світлинець А. А. 23 січня 2015 р., в с. Приборжавському Іршавського району, Закарпатської області від Світлинця (Маланки) Марії Михайлівни, 1927 р. н.; Попик (Світлинець) Марії Іванівни, 1945 р. н.; Шандри (Попик) Антоніни Віталівни, 1986 р. н.

²¹ Там само.

²² Потушняк Ф. Вказ. праця – 275 с.

²³ Записано Світлинець А.А. 23 січня 2015 р., в с. Приборжавському Іршавського району, Закарпатської області від Світлинця (Маланки) Марії Михайлівни, 1927 р. н.; Попик (Світлинець) Марії Іванівни, 1945 р. н.; Шандри (Попик) Антоніни Віталівни, 1986 р. н.

²⁴ Милорадович В. Вказ. праця – С. 61.

²⁵ Записано Світлинець А. А. 23 січня 2015 р., в с. Приборжавському Іршавського району, Закарпатської області від Світлинця (Маланки) Марії Михайлівни, 1927 р. н.; Попик (Світлинець) Марії Іванівни, 1945 р. н.; Шандри (Попик) Антоніни Віталівни, 1986 р. н.

²⁶ Там само.

²⁷ Записано Світлинець А. А. 30 серпня 2016 р., в с. Приборжавському Іршавського району, Закарпатської області від Маланки Марії Дмитрівни, 1956 р. н.; Маланка Олександра Івановича, 1980 р. н.; Маланки Галини Іванівни, 1976 р. н.; Світлинця Андрія Андрійовича, 1971 р. н.; Світлинець (Романець) Ганни Михайлівни, 1973 р. н.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само.

В статтє рассматривается образ ведьмы в верованиях жителей Боржавской долины Закарпатья в конце XX – начале XXI века. Автор рассматривает сохранившиеся до наших дней представления о демонологическом персонаже в указанном регионе, и сравнивает их с существующими записями в научной литературе.

Ключевые слова: демонологические персонажи, потусторонний мир, ведьма, босорканя, церковь, обряд захоронения, знахарка, Боржавская долина, Закарпатье.

The article deals with the image of a witch in the beliefs of the inhabitants of the Borzhava valley at the end of the XX–beginning of the XXI century. The author examines the extant ideas about demonological character in this region, and compares them with existing records in the scientific literature.

Keywords: demonological characters, afterlife, witch, bosorkania, church, burial rites, witch, Borzhavska Valley, Transcarpathia.